Rede ter gelegenheid van
Installatie Dr. Louis Polstra als lector Arbeidsparticipatie
verbonden aan het Kenniscentrum Arbeid van de Hanzehogeschool Groningen

‘Je kunt niet de hele dag alleen maar wonen’

Dr. L. Polstra
Groningen, 21 mei 2008

Hardwerkend verlang ik naar die vrije dag, een dag besteed aan niks doen. Lekker luieren, alle tijd voor de hobby's, alle aandacht voor het gezin, familie en vrienden. Wie zou dit niet willen? We kunnen hiervan echter pas genieten omdat wij werken. De tegenstelling werk – vrije tijd is een dialectische tegenstelling. De een heeft de ander nodig om te bestaan. Zij die niet werken, hebben geen vrije tijd. Ze brengen de tijd zogezegd door met wonen. Wonen geeft geen voldoening, wonen geeft geen reden om op te staan, wonen geeft geen sociale contacten. Iets doen wel, en vooral als dit doen zichtbaar is voor anderen en door hen gewaardeerd wordt. In onze samenleving is de mooiste vorm van iets doen betaald werk.

De doelstelling van het lectoraat Arbeidsparticipatie is het terugdringen dan wel het voorkomen van werkloosheid, en dan in het bijzonder van burgers die een moeilijke positie hebben op de arbeidsmarkt: burgers die jarenlang in de bijstand zitten, werklozen met complexe problemen, kwetsbare werkenden.
Bij de aanvaarding van het lectorschap heb ik vaak moeten uitleggen wat een lector is en doet. Nog los van mijn specifieke lectoraat. Dit is de gelegenheid om antwoord te geven op de vraag waarvoor het lectoraat Arbeidsparticipatie staat. Een existentiële vraag die past binnen onze joods-christelijke traditie.

Zo staat in Oude Testament te lezen: 'En de HEERE God riep Adam, en zeide tot hem: Waar zijt gij?'[1]. En even verder; 'En de HEERE zeide tot Kain: Waar is Habel, uw broeder? En hij zeide: Ik weet het niet; ben ik mijns broeders hoeder?'[2] Vrij vertaald: waar sta je in het leven en hoe sta je ten opzichte van de ander? Deze vragen komen op vele plekken terug. Het zijn vragen die gesteld worden tijdens een assessment voor een baan, in coachingsgesprekken, tijdens de loopbaanbegeleiding. Maar ook bij het opstellen van een ondernemingsplan of het schrijven van een nieuw missiedocument komen ze aan de orde. Volgens Andries Baart begint methodiekontwikkeling met een mensvisie[3]. Zelfs in onderzoek gaat het om deze vragen. Zo stelt methodoloog en expert op het gebied van handelingsonderzoek Ben Boog dat alles begint met de morele positie van de onderzoeker, vandaaruit worden standpunten ingenomen ten opzichte van de ontologie en epistemologie, pas daarna gaat het om onderzoeksdesign en -methoden[4].
Waarvoor sta ik als lector Arbeidsparticipatie? Ik sta voor arbeid voor zoveel mogelijk mensen. Ik sta voor onderzoek. Ik sta voor onderwijs. Arbeidsparticipatie, onderzoek, onderwijs; drie werelden, drie arena´s die ik met het lectoraat wil verbinden. Daarmee heb ik nog niet veel inhoudelijks gezegd.

Arbeidsparticipatie

In december 2007 waren er volgens het CBS bijna 275.000 bijstandsgerechtigden jonger dan 65 jaar en 192.000 mensen met een WW-uitkering[5]. Bijna een half miljoen mensen staan werkloos aan de kant. Terwijl de bedrijven schreeuwen om arbeidskrachten. Daarnaast ontvingen bijna 850.000 Nederlanders een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Het is verleidelijk om vanuit een economisch perspectief naar werkloosheid en werkgelegenheid te kijken. Er zijn immers enorme bedragen mee gemoeid. Uitkeringen kosten van twee zijden geld. Geld voor de uitkering zelf en geld dat niet verdiend wordt door verminderde productiviteit vanwege openstaande vacatures. Het is daarom van groot belang dat zoveel mogelijk mensen met een betaalde baan zelfstandig in hun inkomen kunnen voorzien.
Vraag en aanbod van arbeid komen samen op de arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt is echter niet perfect[6]. Bovendien zijn er negatieve bijwerkingen, zoals armoede bij grootschalige werkloosheid tijdens economische depressies en daarmee gepaard gaande maatschappelijke onrusten. Redenen voor de overheid om de werking van de arbeidsmarkt niet geheel over te laten aan werknemers en werkgevers of hun vertegenwoordigende organisaties.

Hoewel het economisch perspectief op arbeid dominant is, is het niet het enige perspectief. Het lectoraat Arbeidsparticipatie zet een ander perspectief naast het economische. Naast en dus niet er voor in de plaats, want dat zou een ontkenning van de maatschappelijke realiteit inhouden. Dit andere perspectief is het zorgperspectief.
De mens kan niet overleven zonder zijn omgeving aan te passen. De mens moet werken om te kunnen overleven, om te zorgen voor onderdak, kleding, warmte en voedsel[7]. Dit is geëvolueerd in het huidig economisch bestel. De mens kan dit niet alleen realiseren, maar door voor elkaar te zorgen samen wel. Zorg moet daarbij worden opgevat als werkwoord en in de breedste zin van het woord. Ik heb het dus niet over zorg als sector of als beroep, maar meer zorg als uitdrukking voor betrokkenheid. Het is zorgen voor elkaar. Het is zich verbinden en verbonden voelen met de ander[8]. De een doet dit voor jou en jij doet weer iets anders, zonder dit gelijk in economische termen uit te drukken. Vanuit dit perspectief verricht iedereen arbeid als hij een zinvolle bijdrage levert aan het welzijn van de ander. Onze samenleving legt daarbij sterk de nadruk op een betaalde baan. En terecht want dat houdt onze economie draaiend. Maar arbeid kan ook zorg voor de omgeving of mantelzorg zijn voor hen die geen betaalde baan kunnen verwerven. In arbeid drukken we dus ook zorg voor elkaar uit.

In het zorgperspectief op arbeid krijgt het begrip verantwoordelijkheid een andere invulling dan in het economisch perspectief en dat heeft nogal wat consequenties voor sociale diensten. In het neo-liberaal gedachtengoed wordt de burger neergezet als een autonome burger die altijd in staat is rationele keuzes te maken hoe hij leven wil inrichten. Welke ziektenkostenverzekering hij wil, leverancier van gas en stroom, telefoon, internet, hypotheekvorm, type lening, enzovoorts? Het begrip autonomie krijgt hierdoor een atomische lading. De burger als atoom die zijn eigen richting bepaalt. In de zorgethiek wordt gesproken over relationele autonomie. De burger is niet alleen op de wereld, maar afhankelijk van anderen. Juist in deze afhankelijkheid verwerft hij zijn autonomie. De burger is altijd verbonden met de ander. Of hij het wil of niet. Dit houdt samen leven in. De afhankelijkheid is niet beknellend. De filosoof Levinas heeft het over het gijzelaarschap[9]. Het is de ander die je gijzelt in het appèl dat hij op je doet. Je verwerft je vrijheid door dit appèl te beantwoorden, door voor de ander te zorgen, net zoals jij door een ander wordt verzorgd.

Zich actief bemoeien met de klant, hoewel deze hier niet altijd positief tegenover staat, is een uiting van de betrokkenheid, van zorg voor de klant. Het is onethisch indien geaccepteerd wordt dat iemand de dag in ledigheid doorbrengt, omdat we weten dat dit een ongezonde situatie is. Onethisch, niet omdat het geld kost, maar omdat het een vorm van verwaarlozing is. Een bijstandsklant opgeven, bestempelen als ongemotiveerd, als niet-plaatsbaar, terugleggen in de kaartenbak is de binding met deze klant verbreken. Het is dan niet verwonderlijk dat de klant zich niet meer verbonden voelt met de sociale dienst. Sociale diensten hebben wat dit betreft een belangrijke maatschappelijke opdracht om uitsluiting en marginalisering te voorkomen. Te lang is de sociale zekerheid een maatschappelijke parkeergarage geweest, een term overgenomen van Marlieke de Jonge[10]. Ze bood de bijstandsgerechtigde weliswaar bescherming tegen armoede, maar tegelijkertijd verhinderde ze deelname aan het maatschappelijke verkeer.

Dit betekent nogal wat voor sociale diensten, maar ook voor de andere partij die verantwoordelijk is voor arbeidsreïntegratie van haar klanten: het UWV. Zij moeten de verbinding herstellen met de burger, maar ook verbinding leggen met de werkgever. Zij zijn immers intermediair. Dit vraagt om specifieke sociaal-agogische en juridische kennis, maar ook het kunnen pendelen tussen beide

posities en dus het kunnen omgaan met ethische vraagstukken. Vanuit het lectoraat Arbeidsparticipatie is het initiatief genomen voor een experimenteel project waarin deze kennis wordt ontwikkeld.
Uit economische overwegingen hebben werkgevers bedenkingen bij het in dienst nemen van bijstandsgerechtigden, maar er zijn ook ondernemers met een sociaal hart. Het is de bedoeling om samen met MKB-Noord en Hanzeconnect 'sociale' ondernemers in het kleinbedrijf op te speuren. Uit eerder onderzoek onder werkgevers weten we dat zij opzien tegen het gedoe rond loonkostensubsidies, maar nog meer tegen gedoe op het personele vlak[11]. De sociale dienst zoekt in haar bestand klanten die gemotiveerd zijn. Met de klant en de ondernemer worden vervolgens afspraken gemaakt over de begeleiding, scholing, enzovoorts. Maar belangrijk is dat de consulent van de sociale dienst ook de ondernemer ondersteunt om het gedoe weg te nemen.

Onderzoek

Behoort het ontwikkelen en initiëren van een project als hierboven beschreven tot de activiteiten van een lectoraat? Het past binnen de formele beschrijving van wat een lectoraat inhoudt: onderzoek, kennisontwikkeling en –verspreiding[12]. Het onderzoek binnen een lectoraat wordt door het Presidium van lectoren als praktijkgericht onderzoek omschreven[13]. Dit suggereert dat er ook zoiets bestaat als theoriegericht onderzoek dat binnen de universiteiten wordt uitgevoerd. In theoriegericht onderzoek speelt de praktijk geen rol. En bij praktijkgericht onderzoek is geen plek weggelegd voor theorie-ontwikkeling of -toetsing. Theorie en praktijk zijn echter geen gescheiden grootheden. Het zijn instrumenten om greep te krijgen op de werkelijkheid. Om in woorden te spreken van Dewey, een van de grondleggers van het pragmatisme, het gaat niet om gepraktiseerde intelligentie, maar om intelligente praktijken[14]. Onderzoek is een manier voor de praktijk om grip te krijgen om haar omgeving. Onderzoek, volgens het pragmatisme, is bedoeld om een probleem op te lossen. Wat 'echt' is en wat 'waar' krijgt betekenis binnen deze context. Daarom kan kennis niet zomaar overal worden toegepast. Als contexten verschillen zal de uitkomst ook verschillen. Dit wil niet zeggen dat kennis, theorie irrelevant is. Integendeel, maar theorie moet zich echter bewijzen in de praktijk. Keer op keer.

Het onderzoeksobject van het lectoraat is het proces van arbeidsparticipatie. Het zijn mensen die dit proces bepalen. Dit is een door de mens gemaakte praktijk. Onze kennis van het handelen van elke persoon is ontoereikend om in wetten te vangen. Hetzelfde geldt voor de invloed van de context op

de arbeidsparticipatiepraktijk. Het gevoerde beleid, regionale economie, de reïntegratieaanbieders verschillen per gemeente. Hierom is een meer complexe vorm van kennisgeneratie, van onderzoek nodig.
Binnen de deductieve-nomologische wetenschapsbenadering wordt op basis van een theorie hypotheses opgesteld, die worden getoetst in de praktijk. Dit wordt ook de context of justification genoemd[15]. De onderzoeker die zo te werk gaat kan niet anders dan de contextgebonden variabelen negeren en er vanuit gaan dat ze (statistisch) elkaar uitmiddelen. Indien het verband wetenschappelijk is vastgesteld spreekt men over een evidence based praktijk. Zo werk ik samen van Klaas Kloosterman van Bureau Onderzoek en Statistiek van gemeente Groningen in het onderzoek naar het project Energy Camp. Het project bestaat uit een twee-daagse bijeenkomst, waar hoger opgeleide bijstandsgerechtigden een training volgen die ook aan directie en managers wordt gegeven. Centraal in die training staat het perspectief op de werkelijkheid en hoe dit verandert door een andere positie in te nemen. We trachten vast te stellen of de deelnemende uitkeringsgerechtigden sneller een baan vinden dan niet-deelnemers. Daarbij moeten we moeten echter voorzichtig zijn met het trekken van conclusies, omdat anders de opgedane kennis een universele geldigheid dreigt te krijgen, wat in strijd is met de bovenstaande opvatting dat kennis zich in de praktijk moet bewijzen.
Handelen volgens het protocol van een evidence based praktijk ontslaat de professional niet van de plicht een kritische houding aan te nemen ten opzichte van het protocol. De professional dient tegen zichzelf te zeggen: “ik ga er vanuit dat dit aan de hand is, maar het kan ook zijn dan ik het mis heb. Als mijn aanname klopt, dan moet ik dit en dit doen om het gewenste resultaat te bereiken.” De diagnose annex hypothese wordt vervolgens getoetst aan de praktijk. De bevindingen wijzen uit of de diagnose klopt of niet, of de hypothese verworpen moet worden of niet. De professional doorloopt hiermee de empirische cyclus zoals door A.D. de Groot gedefinieerd[16] en blijft zo kritisch ten aanzien van zijn eigen handelen.
Van Strien[17] zet tegenover de deductieve-nomologische wetenschapsbenadering de inductieve-ideografische benadering. De inductieve-ideografische benadering start met het bijzondere, het unieke geval. Beschrijving en vergelijking van deze gevallen leidt tot patroonherkenning. Elk patroon is een abstractie van de praktijk en heeft een theoretische lading. Bij zogenaamde rich descriptions, rijke beschrijvingen, blijft de context echter intact. Het project ‘Wat doen ze’ is hier een voorbeeld van.

Onder leiding van de docenten Willem de Jonge en Hilbrand Oldenhuis interviewen studenten klanten en ex-klanten van sociale diensten in Assen, Leeuwarden en Groningen (de sociale dienst in Emmen volgt in het najaar van 2008). Zij proberen te achterhalen welke factoren het zoekgedrag naar werk van de klant beïnvloeden. Er is al veel bekend over zoekgedrag van werklozen. Vaak wordt er gebruik gemaakt enquête als instrument, al of niet aangevuld met registratiegegevens[18]. In dit onderzoek is de gebruikte methode diepte-interviews. In het kader van het onderzoek worden 8 klanten of 8 ex-klanten geïnterviewd. In de interviews wordt onder meer ingegaan op de thuissituatie, de werkhouding van ouders, belangrijke stimulerende en belemmerende gebeurtenissen, zoals geboorte van een kind of ziekte. Deze informatie helpt de sociale dienst om een betere diagnose te stellen en daarmee op maat trajecten te leveren.

De inductieve-ideografische benadering sluit veel meer aan bij de beroepspraktijk van sociale agogische professionals. Zij zijn gewend cases te presenteren bijvoorbeeld bij dossieroverdracht, tijdens een netwerkoverleg of ten behoeve van een indicatie. Theo Koning heeft hiervan gebruik gemaakt door samen met consulenten zogenaamde vignettes te ontwikkelen[19]. Het ging hier om

een internationale studie waar de Nederlandse gemeenten Groningen, Emmen, Meppel, de Duitse gemeenten Keulen en Munster en de Belgische gemeenten Leuven en Mechelen aan hebben meegedaan. De vignettes zijn aangepast aan de nationale en locale situatie zonder geweld aan te doen aan de strekking. Ze zijn per gemeente voorgelegd aan twee consulenten met het verzoek aan te geven hoe zij zouden handelen. De vignettes blijken uiteenlopende reacties op te roepen. Ze bezitten voldoende discriminerend vermogen. Zowel landelijke als persoonlijke verschillen worden zichtbaar. Mogelijk dat dit onderzoek op grote schaal nogmaals wordt uitgevoerd.

Onderwijs

De wereld is aan vele veranderingen onderhevig, zo ook de wereld van arbeidsreïntegratie. Wat vandaag wordt geleerd, is morgen alweer verouderd. Het belang van permanente educatie, life long learning, is de afgelopen jaren al veelvuldig benadrukt. Leren is daarmee een basiscompetentie geworden. Voor een professional is dit mijns inziens niet genoeg. Het gaat niet alleen om zich te bekwamen in het vak, het gaat ook om het verbeteren. Het opleiden van professionals die hun handelen kunnen verbeteren, is de ambitie van de Hanzehogeschool Groningen, van de Academie van Sociale Studies.

Dit vereist nieuwsgierigheid en kritisch denken. Nieuwsgierigheid maakt dat de professional het er niet bij laat zitten als de interventie niet slaagt. Het doet de professional op zoek gaan naar aanvullende kennis om te komen tot nieuwe oplossingen. Van der Peet heeft het kritisch denken in Nederland geïntroduceerd in het verpleegkundig onderwijs[20]. Kritisch denken is te beschrijven als het onafhankelijk analyseren en beoordelen van informatie. Kritisch denken benadert informatie door begrippen te analyseren en te classificeren, door inductief en deductief te redeneren en te beargumenteren.
Nieuwsgierigheid en kritisch denken liggen dicht tegen onderzoek en leren aan. Het Kenniscentrum Arbeid wil volgend hogeschooljaar met een masterclass Arbeidsparticipatie onder leiding van de vier lectoren starten voor studenten die over deze eigenschappen beschikken.

Maar het gaat niet alleen om het opleiden van toekomstige professionals. Leren stopt niet bij het behalen van het diploma aan het eind van de HBO-opleiding. Burgermeester Wallage vroeg tijdens de ondertekening van het convenant voor het lectoraat aandacht voor de beroepsontwikkeling van medewerkers van sociale diensten. Veel sociale diensten zijn bezig een nieuw beroepsprofiel voor consulenten werk, klantmanagers, of hoe deze professionals ook mogen heten, te ontwikkelen. Niet alle medewerkers zullen volledig matchen met dit profiel, waardoor er een behoefte aan scholing en ondersteuning ontstaat. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de kennis die voorhanden is in Hanzehogeschool Groningen. Het lectoraat Arbeidsparticipatie kan in dit verband gezien worden als schakel tussen het werkveld en de Hanzehogeschool, waar behoefte en aanbod bij elkaar komen.
Dit samenkomen hoeft overigens niet in het klaslokaal plaats te vinden. Ook onderzoekssettingen bieden allerlei mogelijkheden om te leren. Er wordt echter weinig nagedacht over het leertheoretisch concept dat binnen onderzoek gehanteerd wordt. Vaak wordt volstaan met overdracht van de onderzoeksresultaten in de vorm van een rapport. Dit is een zeer minimale variant van leren. Juist als het gaat om onderzoek ten behoeve van het oplossen van een praktijkprobleem is het van belang om vooraf een leerstrategie te ontwikkelen. Wordt er gebruik gemaakt van 'ervaringsleren'?[21] Een leervorm die actiegericht is, ingebed is in de sociaal-culturele context, aandacht heeft voor de sociaal-emotionele context. Gaat het om transformatief leren, wat voortborduurt op het werk van Paulo Freire?[22] In transformatief leren worden de uitgangspunten hoe de wereld in elkaar zit, de gevoelens en handelingen door middel van een reflexieve dialoog inzichtelijk gemaakt en zo nodig vervangen

door andere uitgangspunten. Er bestaat ook 'community learning', wat gericht is de deelnemer deelgenoot te maken van de gemeenschap, organisatie, bedrijf[23]. Wat binnen de community bedoeld wordt met 'goed handelen' staat daarin centraal. Allemaal verschillende vormen van leren van volwassenen en zo zullen er nog meer zijn.
Binnen het lectoraat experimenteren Tineke Boomsma en Jacquelien Rothfusz met een soort werk-leerplaats waar werkers enerzijds en studenten en docenten anderzijds elkaar ontmoeten om ervaring en kennis uit te wisselen tussen hogeschool en werkveld. Het gaat om het dak- en thuislozenteam van de Groningse sociale dienst. Dit team heeft op een eclectische wijze een eigen werkwijze ontwikkeld. Met behulp van een theoretische onderbouwing willen ze deze werkwijze verder professionaliseren. Het project omvat een analyse van de werkwijze door studenten, die observeren en interviewen. Deze analyse wordt besproken in een bijeenkomst met het team en docenten. De uitkomst is input voor de volgende analyse-ronde. De combinatie van analyseren, reflecteren en actie is typisch iets wat teruggrijpt op het concept ervaringsleren. De werk-leerplaats organiseert op deze wijze op een natuurlijke wijze de kennisvermeerdering.
Leren kan zich aan ons voordoen in vele gedaanten.

Afsluiting

Het doel van het lectoraat Arbeidsparticipatie is het bevorderen van arbeidsparticipatie van kwetsbare burgers. Dit gebeurt door middel van onderzoek, onderzoek dat een bijdrage moet leveren aan het oplossen van praktische problemen. Onderzoek met praktische producten, die een plek kunnen krijgen binnen de hogeschoolopleidingen. De educatie beperkt zich niet echter niet tot deze opleidingen, maar staat ook ter beschikking voor de sociale diensten. Daarmee is de cirkel rond, zijn de drie arena's met elkaar verenigd. Om te bereiken wat we willen bereiken, dat elke burger een actieve bijdrage aan de samenleving levert. Want je kunt dan wel niet de hele dag alleen maar wonen, maar je kunt wel de hele dag werken.

Dankwoord

De sociale diensten van de gemeente Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden wil ik bedanken voor de ondersteuning van het lectoraat Arbeidsparticipatie. De directeuren van deze diensten treffen elkaar regelmatig om kennis en ervaring uit te wisselen. Het lectoraat is bedoeld als het kristallisatiepunt voor deze kennisvermeerdering en -verspreiding. Speciaal wil ik noemen Jellemiek Zock, algemeen directeur van de dienst SOZAWE van gemeente Groningen, die als trekker een belangrijke rol heeft gespeeld in het realiseren van het lectoraat en die vanuit haar hart nauw betrokken is bij de invulling ervan.
Een woord van dank voor het college van bestuur en Trijnie Faber, dean van Rechtenstudies en penvoerder van het Kenniscentrum Arbeid, die het lectoraat mogelijk maakte. Han de Ruiter, dean van de Academie voor Sociale Studies, heeft mij direct welkom doen voelen. Collega lector Harm van Lieshout heeft mij met warme open armen ontvangen. Wij vonden elkaar al heel snel zowel inhoudelijk als op persoonlijk vlak. Onze samenwerking wordt alleen maar mooier.
Ik ben veel dank schuldig aan mijn ouders. Als mijnwerkerszoon ben ik opgegroeid in een klimaat van hard werken en leren om 'het later beter te hebben'. Te veel om in woorden uit te drukken ben ik schatplichtig aan Liesbeth Span, mijn maatje om haar eigen woorden te gebruiken.

Zo gezegd, zo gedaan.

Eindnoten

1 *Genesis 3, vers 9,* Statenvertaling van de Statenbijbel.

2 *Genesis 4, vers 9*, Statenvertaling van de Statenbijbel.

3 Baart, A. (1994). *Het span voor de bokkewagen: levenschouwing en methodiekontwikkeling.* In: J.A. Baart, H. Kunneman & Chr. Boon (red.). *Methodiekontwikkeling & levensbeschouwing*. Utrecht: SWP.

4 Boog, B. (1996) *Exemplarian action research: the third paradigma*. In: Boog, B., Coenen, H., Keune, L. & R. Lammerts, (Eds.) (1996). *Theory and practice of Action Research. With special reference to the Netherlands.* Tilburg: Tilburg University Press. 103 – 117.

5 Bron: www.cbs.nl

6 Lieshout, H.A.M. van (2008) *Different hands: Markets for intermediate skills in Germany, the U.S. and the Netherlands.* Groningen: Kenniscentrum Arbeid Hanzehogeschool Groningen.

7 Volgens Arnold Gehlen is de mens een "Mangelwezen", dat niet in staat is zich aan de omgeving aan te passen. Zijn cognitieve capaciteiten compenseren dit. Uit: Imelman, J.D. (1982) *Inleiding in de pedagogiek: over opvoeding, haar taal en wetenschap.* Groningen: Wolters-Noordhoff.

8 Tronto, J.C. (1993) *Moral boundaries: a political argument for an ethic of care.* New York: Routledge.

9 Levinas E. (1987) D*e totaliteit van het Oneindige: essay over exterioriteit.* Baarn: Ambo.

10 Jonge, M. de (2007) *Contact verloren. Berichten vanuit de parkeergarage. Rehabilitatie, tijdschrift voor rehabilitatie en herstel van mensen met psychische beperkingen.* Juni/Juli nummer.

11 Beukeveld M. & C. de Wolff (2003) *Mismatch 2: een onderzoek naar de kwalitatieve mismatch op de Groningse arbeidsmarkt.* Groningen: Bureau Onderzoek Gemeente Groningen.

12 Bron: http://www.hanze.nl/home/Onderzoek/Lectoraten+en+toegepast+onderzoek/.

13 Bron: http://www.hbo-raad.nl/upload/bestand/SamenvattingjaarplanForumdef.doc.

14 Eldridge, M. (1998) *Transforminng Experience: John Dewey's cultural intstrumentalisme.* Nashville: Vanderbilt University Press. Aangehaald in: http://en.wikipedia.org/wiki/Pragmatism.

15 Naast de context of justification wordt de context of discovery onderscheiden. Beide contexten zijn voor het eerst in 1938

door Hans Reichenbach onderscheiden. Bron: http://de.wikipedia.org/wiki/Wissenschaftstheorie.

16 Groot, A.D. de (1961) *Methodologie: Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen.* 's Gravenhage: Mouton.

17 Strien, P.J. van (1986) *Praktijk als wetenschap: methodologie van het sociaal-wetenschappelijk handelen.* Assen: Van Gorcum.

18 Wolff, C. de & (2004) *Uit de bijstand: resultaten van trajectactiviteiten.* Groningen: Bureau Onderzoek gemeente Groningen.
Hesseling J.K. & P. Smulders (2005) *De voorspellers van werkwens en werkzoekgedrag.* Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken.
Jrg 21, nr. 3, p. 245-258.
Hersevoort, M. & M. Goedhuys (2008) *Welke bijstandsontvangers willen aan het werk?* Sociaaleconomische trends CBS, 2e kwartaal 2008, p. 21-25.

19 Koning, T. & L. Polstra (2008) *In the Black Box: international explanatory study (simulation analysis) regarding dilemmas of case managers in the Netherlands, Flanders and Germany.* Paper at the conference "Activation" policies on the fringes of society: a challenge for European welfare states. Nurnberg: IAB, 15-16 may 2008.

20 Peet, R.A.M. van der (2004) *Kritisch denken voor verpleegkundigen : verplegen-denken-leren.* Eindhoven : Van der Peet.

21 Wildemeersch, D (1995) *Een verantwoorde uitweg leren: over sociaal-agogisch handelen in de risicomaatschappij.* Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmengen.

22 Freire P. (1998) *Pedagogy of freedom: ethics, democracy and civil courage*. Lanham: Rowman & Littlefield.

23 Wenger, E.C. R.A. MacDermott, W.M. Snyder (2002) *Cultivating communities of practice : a guide to managing knowledge.* Boston, MA : Harvard Business School Press.